

SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ POŽIŪRIS Į SOCIALINĮ DARBĄ SU SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMA LYČIŲ LYGYBĖS ASPEKTU

Doc. dr. Jolanta Pivorienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinių technologijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas jolantapiv@mruni.eu

Roberta Viktoravičienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinių technologijų fakultetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas r.viktoraviciene@gmail.com

*Pateikta 2014 m. gegužės 30 d.
Parengta spausdinti 2014 m. spalio 14 d.*

doi:10.13165/SD-14-13-2-06

Anotacija

Straipsnyje pristatomo tyrimo tikslas – atskleisti socialinių darbuotojų požiūrį į lyčių lygybę socialinės rizikos šeimose. Pusiau struktūruoto interviu metu apklausti kriterinės atrankos būdu atrinkti aštuoni socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis.

Teorinė ir empirinė duomenų analizė atskleidė, kad lyčių lygybė yra suprantama kaip pareigų ir atsakomybės pasidalijimas, atsižvelgiant į asmens gebėjimus ar pomėgius, nesukeliant nė vienai pusei diskomforto jausmo. Socialinio darbo praktikoje yra svarbu integruoti lyčių aspektą profesinėje veikloje, nes lyčių lygybė šeimoje yra vienas iš šeimos ge-

rovės rodiklių. Socialinis darbuotojas turi galimybes skatinti pozityvias permainas šeimoje ir visuomenėje. Lyčių aspekto integravimas vyksta derinant prevencijos ir intervencijos veiklos kryptis.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialiniai darbuotojai tik iš dalies sieja socialinio darbo praktiką su lyčių lygybės aspektu. Lyčių lygybė yra sudėtingas klausimas daugumoje šeimų ir praktiškai neišsprendžiamas socialinės rizikos šeimose.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad informantai nesieja savęs kaip socialinio darbuotojo nei su lyčių lygybės ideologijos skleidėjo visuomenėje, nei su lyčių lygybės pagalbinto šeimose vaidmeniu. Svarstomos lyčių lygybės įgyvendinimo galimybės yra pateikiamos daugiau teoriniu lygmeniu, nei išplaukiančios iš profesionalios socialinio darbo praktikos patirties.

Reikšminiai žodžiai: lyčių lygybė, socialinės rizikos šeima, lyčių lygybė socialinio darbo praktikoje, lyčių lygybės įgyvendinimo galimybės, lyčių lygybės įgyvendinimo trukdžiai.

Įvadas

Lyčių lygybe vadinamos moterų ir vyrų lygios teisės, atsakomybės ir galimybės. Lyčių lygybė nereiškia, kad moterys ir vyrai turi tapti vienodi, bet siekiama, kad asmens teisės, atsakomybės ir galimybės nepriklausytų nuo to, ar asmuo gimė moterimi, ar vyru. Lyčių lygybė reiškia, jog atsižvelgiama į moterų ir vyrų interesus, poreikius ir prioritetus, pripažįstant skirtingų moterų ir vyrų grupių įvairovę. Lygybė tarp moterų ir vyrų yra ne tik žmogaus prigimtinių teisių dalis, bet ir darnios visuomenės plėtros prielaida bei vystymosi rodiklis (Struktūrinių fondų panaudojimo..., 2008). Lietuvos teisės aktai (pvz., Lygių galimybių įstatymas (Žin., 2003, Nr. 114-5115), Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2005–2009 metų (Žin., 2005, Nr. 116-4202) ir 2010–2014 metų (Žin., 2010, Nr. 56-2757) programos) užtikrina vienodas teises moterims ir vyrams dalyvauti politikoje, darbe, siekti išsilavinimo, užsiimti moksline veikla, gauti vienodas paslaugas, vienodos kokybės aptarnavimą ir pan. Tačiau lyčių lygybė nėra tik vienodos teisės ir pareigos, ji netaps realia, jei moterys ir vyrai turės skirtingas sąlygas ir galimybes įgyvendinti turimas teises. Antra vertus, ne visos visuomenės gyvenimo sritys yra reguliuojamos teisės normomis. Pasidalijimas teisėmis ir pareigomis šeimoje, nedarbinėje veikloje ar požiūris į tai, kas yra vyriška ir moteriška, sudaro skirtingas galimybes moterims ir vyrams dalyvauti visuomenės gyvenime, įgyvendinti savo tikslus, gebėjimus, siekius bei pasinaudoti turimomis teisėmis. Tai skatina lyčių konfliktus visuomeniniame bei asmeniniame gyvenime, didina socialinę atskirtį bei sukuria prielaidas diskriminacijai.

Nors visuomenės socialiniai santykiai ir šeimos narių vaidmenys kinta, tačiau patriarchalinės lietuvių nuostatos šeimos atžvilgiu yra pakankamai stiprios, moters vaidmuo daugelyje šeimų lieka tradicinis – motina, namų židinio saugotoja, vaikų auklėtoja ir globėja (Burvytė, Ralys, 2012). J. Bučaitė-Vilkė (2012) teigia, kad vaidmenų šeimoje asimetrija simbolizuoja visuomenėje nusistovėjusių lyčių santykių modelius ir norminius santykius, kurie persikelia ir į privačią namų sferą. Autorė, apibendrindama mokslinius šaltinius, rašo, kad šeimos santykių kokybė, sutuoktinių ar partnerių ryšiai padidina emocinį artumą, mažina galimų konfliktų lygį ir skatina lygiavertiškesnį vaidmenų

pasiskirstymą šeimoje. Didesnis pasitenkinimas santuoka ar partneryste tiesiogiai siejasi su moters namų globėjos modelio transformacija ir tampa reikšminga didesnės lyčių lygybės šeimoje sąlyga. Vaidmenų pasiskirstymas šeimoje priklauso ir nuo sutuoktinio ar partnerio socialinio ekonominio statuso ir lyčių ideologijos, apibrėžiančios tarpusavio santykių pobūdį.

Lyčių lygybės įgyvendinimas šeimos institute yra sudėtingas procesas, jis tampa dar sudėtingesnis, atsirandant papildomiems veiksniams. Socialinės rizikos šeimos susiduria su dvigubais stereotipais: jos yra veikiamos bendro visuomenėje vyraujančio požiūrio į vyrus ir moteris bei apibūdinamos pagal rizikos šeimai priskiriamus neigiamus įvaizdžius. Iš kitos pusės, rizikos šeimos gauna socialinių darbuotojų teikiamas socialines paslaugas. Būtent šie profesionalai yra asmenys, galintys padėti siekti lyčių lygybės šeimose per prevencines ir intervencines priemones. Socialinis darbuotojas dažniausiai veikia intervencijos srityje, tačiau, siekiant keisti stereotipines nuostatas į moters ir vyro vaidmenis šeimoje, tikslinga derinti abu procesus, pavyzdžiui, intervencija į socialinės rizikos šeimą vaiko, kaip besiformuojančios asmenybės, atžvilgiu yra ir prevencija, kuri skatina vaikų, galinčių galvoti ir moraliai veikti, ugdymą, įskaitant ir lyčių stereotipų kaitą. Galimos klaidingos praktikos integruojant lyčių aspektą tiesioginiame socialiniame darbe yra, kai socialinis darbuotojas pernelyg šališkas lyties atžvilgiu, įvertindamas asmenį situacijoje ir planuodamas kliento poreikius atitinkančią intervenciją, t. y. kai lyties reikšmė pervertinama taip, kad yra pametamas kliento individualumas, arba kai socialinis darbuotojas iš esmės ignoruoja su lytimi susijusius veiksnius įvertindamas situaciją, t. y. taikomas lyčių aspektui „aklas“ praktikos metodas (Rutkauskienė, Gudliauskaitė-Godvadė, 2011). Socialinis darbuotojas turėtų individualizuoti duomenų įvertinimą ir taip pat stengtis išvengti faktų iškraipymo dėl lyčių stereotipų, kategorijų ir klasifikacijų poveikio (Gudliauskaitė, 2008).

Socialinio darbo atstovai turi galimybių skatinti pozityvias permainas, siekiant lyčių lygybės socialinių paslaugų sferoje, gerinant moterų padėtį viešajame ir privačiame gyvenime, mažinant stereotipines lyčių nuostatas į lyčių vaidmenis ir užtikrinant nešališkumą moterų ir vyrų atžvilgiu (Rutkauskienė, Gudliauskaitė-Godvadė, 2011). Todėl aktualu tirti socialinį darbą su rizikos šeimomis lyčių lygybės aspektu, tuo labiau kad lyčių lygybės klausimas Lietuvoje yra analizuojamas santykinai siauro tyrėjų rato: feminizmu ir lyčių lygybe domėjosi J. Reingardienė (2004a, 2004b, 2004c, 2009), L. Šimanskienė (2006), V. Šidlauskienė (2011), pagrindinis maskulinizmo temos tyrėjas A. Tereškinas (2011). Dažnai tyrimai orientuoti į diskriminaciją dėl lyties (Ustilatė, 2007; Okunevičiūtė-Neve-rauskienė, 2010; Lisauskaitė, 2010; Vveinhard, Žukauskas, 2012). Tačiau tarp mokslinių darbų pasigendama socialinio darbo krypties atstovų tyrimų. Minėtinos autorės R. Jančaitytė (2010) bei S. Rutkauskienė, J. Gudliauskaitė-Godvadė (2011), tačiau socialinio darbo ir lyčių lygybės aspekto sąsajos reikalauja daug išsamesnių tyrimų, kas suponuoja šiame straipsnyje pristatomo tyrimo naujumą ir reikšmingumą. **Tyrimo objektas:** lyčių lygybė socialiniame darbe su rizikos šeimomis. **Tyrimo tikslas:** atskleisti socialinių darbuotojų požiūrį į lyčių lygybę socialinės rizikos šeimose. **Tyrimo klausimai:** koks socialinių darbuotojų požiūris į lyčių lygybę šeimoje ir socialinės rizikos šeimoje? Kokie socialinės rizikos šeimoje lyčių lygybės įgyvendinimo trukdžiai? Kokios lyčių lygybės užtikrinimo galimybės?

Tyrimo metodai. 2014 m. pavasarį buvo atliktas kokybinis tyrimas, taikant pusiau struktūruotą interviu kaip duomenų rinkimo metodą. Interviu apėmė šešias temas: bendro pobūdžio klausimai apie lyčių lygybę, stereotipai ir vaidmenys, socialinis darbas su socialinės rizikos šeima, lyčių lygybė šeimoje ir socialinės rizikos šeimoje, diskriminacija, lyčių lygybės politika. Tikslinei imties vienetų atrankai buvo naudojama kriterinė atranka, pagrindiniai kriterijai: profesionalus (t. y. turintis pagal įstatymą reikalaujamą išsilavinimą) socialinis darbuotojas, darbas su socialinės rizikos šeimomis. Tyrime dalyvavo 8 socialiniai darbuotojai, iš jų 3 yra baigę magistro, 2 bakalauro studijas universitete, 3 – baigę studijas kolegijose. Amžiaus vidurkis – 29 metai, darbo stažas su socialinės rizikos šeimomis varijuoja nuo 1,5 metų iki 6 metų. Vienas informantas dirba viešojoje įstaigoje, 2 – nevyriausybinėse organizacijose, 5 – biudžetinėse įstaigose. Formuojant tyrimo imtį vadovautasi fenomenologinės metodologijos prieigos duomenų prisotinamumo principu, t. y. kai interviu ir interviu duomenų analizė vyksta lygiagrečiai ir kategorijos pildomos duomenimis tol, kol informacija pradeda kartotis. Interviu metu gauti tekstai analizuoti taikant kokybinės turinio analizės (*content*) metodą, kuris apima daugkartinį teksto skaitymą, esminių kategorijų išskyrimą remiantis raktažodžiais, kategorijų turinio skaidymą į subkategorijas ir kategorijų bei subkategorijų interpretavimą bei pagrindimą patvirtinančiais teiginiais iš teksto. Tyrimo metu buvo išskirtos penkios kategorijos: „Moteriškoji lytis“, „Vyriškoji lytis“, „Lyčių problemos“, „Šeimos institutas“ ir „Socialinis darbuotojas“. Straipsnyje pristatoma dalis paskutiniųjų dviejų kategorijų subkategorijų, kurios formuoja straipsnio objekte ir tyrimo klausimuose iškeltą problematiką – lyčių lygybė socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis iš socialinių darbuotojų perspektyvos.

Tyrimo metu vadovautasi pagrindiniais tyrimų etikos principais: informuotumu, laisvanoriškumu, konfidencialumu. Prieš atliekant tyrimą buvo gautas žodinis sutikimas iš institucijos vadovo ar tiesioginio socialinio darbuotojo vadovo. Informantų citatos tekste pateikiamos tiksliai, be iškraipymų ir interpretacijų.

Lyčių lygybė šeimoje ir socialinės rizikos šeimoje

Tyrimo dalyvavę socialiniai darbuotojai mano, kad pareigos (vaikų auklėjimas ir priežiūra, buitines darbas) šeimoje turėtų būti paskirstomos vienodai: „*Pareigos turi būti paskirstytos vienodai, ne tai, kad vienas viską ant pečių neša <...> Jeigu moteris tuo metu gamina vakarienę, tai vyras gali kitus darbus namuose dirbti (2)*“, „*<...> Vaikų auklėjimas ir yra abiejų reikalas, auginimas ir dalyvavimas vaiko ugdymo veikloje ir yra abiejų reikalas, ir sutuoktiniai dalyvauja tolygiai (4)*“, „*<...> daug dalykų tada reikia dalintis per pusę, tarkime namų ruošą, galima kažkiek pasidalinti, vaikų vežimą parvežimą <...> (6)*“. J. Bučaitė-Vilkė (2012) teigia, kad lygiavertiškesnį vaidmenų pasiskirstymą šeimoje skatina šeimos santykių kokybė. Informantai pažymėjo, kad, siekiant lyčių lygybės šeimoje, įtakos turi vidinis šeimos mikroklimatas. Svarbus šeimos narių abipusis supratimas, kad lyčių lygybė šeimoje yra siektinas dalykas: „*Pradžiai, tai vyras ir moteris turi suprasti vienodai, kas yra lyčių lygybė, nes abu žmonės į šeimą atsineša skirtingas vertybes (2)*“, „*Čia yra ne tik požiūrio dalykas, bet ir darbas, savaime nenutinka taip, į tai reikia investuoti,*

tai yra kompromiso ieškojimas ir susitarimas, kad abiem būtų geriau <...> (4)“, „Pagarba šeimoje turi būti, supratingumas, tolerancija. Jeigu yra susikalbėjimas šeimoje ir bendravimas, tai jie vienaip ar kitaip, tai turi būti nuo pat pradžių taip (5)“, „<...> Šeimoje turėtų būti susibendravimas, susikalbėjimas, vienas atsakingas už vieną sritį, kitas už kitą (6).“

Tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų nuomone, kai pareigos pasiskirstomos atsižvelgiant į asmenybės gebėjimus ir pomėgius, šeimoje stereotipinių vaidmenų nelieka, nes kiekvienas šeimos narys pareigas ir atsakomybę prisiima pagal savo asmeninį poreikį, sugebėjimus ir individualią situaciją: „Gal tada tokioje šeimoje nėra vaidmenų, jei lyčių lygybė egzistuoja (1)“, „Aš manau, kad tame esmė ir yra, kad, kai yra lyčių lygybė, tai tų vaidmenų pasiskirstymo konkrečiai kaip ir nėra, nes tada abu žmonės yra universalūs ir gali bet ką padaryti, tai netgi gali būti tas modelis, kad vyras uždirba pinigus, o moteris sėdi namie, jeigu toks yra jų susitarimas ir iš tikrųjų žmogus jaučia, kad taip nori (4)“, „Kad darbų pasiskirstymai yra pagal tai, kaip asmenybė yra linkusi į ką, pasiskirstymas pagal tai, ką tu mėgsti ir bendras sutarimas (4).“

Informantai akcentuoja, kad socialinės rizikos šeimose lyčių lygybės nėra. Stereotipinio mąstymo veikiamas netolygus vaidmenų pasiskirstymas, tradicinis požiūris į vaidmenis šeimoje stiprina lyčių nelygybę: „Aš manau kad socialinės rizikos šeimose yra toks tradiciškas požiūris į lyčių vaidmenis (3)“, „<...> jeigu imant socialinės rizikos šeimas, tai kažkaip, mano patirtis rodo, kad tie tipiniai stereotipai labai veikia <...> (4)“, „Tai socialinės rizikos šeima atitinka visus stereotipus, kurie sustiprina lyčių nelygybę. Ta prasme, kas yra priešinga lyčių lygybei, tose šeimose yra labiau sustiprinta ir suryškinga (4)“, „Rizikos šeimose, kažkokios lygybės darbuose, vaikų priežiūroje tikrai nėra <...> (6).“

Apibendrinant tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų nuomonę apie lyčių lygybę šeimoje ir socialinės rizikos šeimoje, galima teigti, kad lyčių lygybė šeimoje pasiekama abipusiu susitarimu, kai pareigos ir atsakomybės pasiskirstomos pagal poreikius ir gebėjimus. Geri santykiai šeimoje akcentuojami kaip lyčių lygybės prielaida. Socialinės rizikos šeimos, kuriose socialinis funkcionavimas ir tarpusavio santykiai sutrikę, yra veikiamos ir stereotipinio mąstymo apie lyčių (ne)lygybę. Tai, informantų nuomone, suponuoja lyčių lygybės neįmanomumą socialinės rizikos šeimose.

Lyčių lygybės socialinės rizikos šeimoje užtikrinimo trukdžiai

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad socialiniai darbuotojai neįžvelgia lyčių lygybės aspekto integravimo į socialino darbo praktiką: „Dabar tu manęs klausai ir pradėdi galvot, nes ta lyčių lygybė tai man nėra aktuali, nei aš apie ją girdžiu (2)“, „Čia yra kiekvienos šeimos susitarimo klausimas, aš negaliu aiškinti vyrui, kad jis turi prižiūrėti vaikus, galbūt jam to nereikia ir galbūt tai moteriai to iš tikrųjų nereikia, jeigu jinau jaučiasi gerai (3)“, „Ai, kažkaip socialiniame darbe kažkaip nesureikšminu, kaip sakant, neįžvelgiu čia kažkokių problemų (7).“ Tam reikšmės turi informacijos apie lyčių lygybę trūkumas, neprieinamumas ar jos nebuvimas: „Pavyzdžiui socialiniam darbuotojui yra siūlomi įvairiausi kursai, kaip dirbti su socialinės rizikos šeima, kaip su asmenimis, turinčiais priklausomybes, bet apie lyčių lygybę niekas niekur nešneka. Informacijos ne tik kad trūksta, bet jos ir nėra (2)“, „<...> norėčiau sužinoti, kaip tą lygybę įgyvendinti, kaip

pateikti tą informaciją žmonėms, kad jie suprastų, jog gali gyventi lygiateisiškai. Bet ne tai, kad ten sausa teorija, bet kaip tai praktiškai įgyvendinti, vat norėčiau sužinoti (8).“

Informantai netiki, kad galima išspręsti lyčių lygybės problemas socialinės rizikos šeimoje. Teigiama, kad tai yra sunkus darbas, ypač dėl pačių klientų reakcijos – stipraus pasipriešinimo, kuris aiškinamas socializacijos įtaka bei stereotipais: „Žmogaus neperauklėsi, tu gali bandyti, bet bus pasipriešinimas (1)“, „Nes kai yra auklėjimas ir tau yra diegiama į galvą nuo mažų dienų, kai tu priimi labiausiai informaciją, kai tau yra sakoma, kad tu turi elgtis taip ir jeigu aš ateisiu, socialinis darbuotojas, sakysiu, kad turi elgtis taip, tai nieko nebus, mane pasiūš ant trijų raidžių (3)“, „Labai sunku čia, jei apskritai šeimoje siekti lyčių lygybės, tai turi būti jų požiūrio pokytis, bet mes patys žinome, ką reiškia keisti požiūrį žmogaus, čia yra nerealu (4)“, „<...> bet ir veikia visokie gynybiniai mechanizmai visokiausi ir gal jis nesutiks su tuo, ir ką tu bepadarysi. Jie tai nemato tame problemos (6)“. Sunkumų kelia ir laiko stoka darbui su klientu: „Iš tikro manau, kad reikėtų toje šeimoje vos ne gyventi, kad galėtumėm kažką pakeisti, o ne dviem valandom apsilankyti (2).“

Kitas informantų nurodytas iššūkis yra tai, kad socialinio darbo praktika dažniausiai orientuota į mamą / moterį, jos atsakomybę šeimai, o tėvas / vyras socialinių problemų sprendimo procese paliekamas nuošalyje: „Socialiniame darbe daugiausiai viskas orientuota į mamą, moteris ant pečių turi viską nešti (2)“, „<...> mes iš moters per daug reikalaujame, reikėtų ir vyrus pajungti (6)“. Tai sustiprina ir kitų institucijų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, požiūris: „<...> turiu omenyje policijos pareigūnus, jie daugiau, jeigu šeimoje yra, nesvarbu, kad jie santuokos nenutraukia, gyvena skyriumi, bet daugiau pareigas užkrauna mamai ir baudas krauna mamai, nes, pavyzdžiui, jeigu vaikai gyvena su mama, o tėvas gyvena skyriumi, atskirai, tai aš manau, kad vienas ir kitas turi būti patraukti atsakomybėn, o ne tik mama (5)“, „<...> daug kur akcentuojame mamą, arba tėvai daugiskaita arba mama, mamos ir vaiko centras, nes labai mama, daug tikrai kur tos mamos yra visur (6)“. Socialinių paslaugų sistema netiesiogiai skatina diskriminaciją socialinės rizikos šeimų atžvilgiu ar motyvuoja likti socialinės rizikos sąrašė dėl gaunamos materialinės naudos: „<...> vaikų dienos centrai yra skirti vaikams iš socialinės rizikos šeimoms ir netgi jeigu vaikas nori eiti į dienos centrą, jis žino, kad visi aplinkiniai žinos, jog jis auga kažkokioje šeimoje, kuri neva turi problemų, reiškiasi yra rizikinė <...> Tai mūsų pati sistema, socialinės paramos, klijuoja tas etiketes (4)“, „Stovyklą mes vaikams galime vasarą kažkokią tai leisti kai kurioms šeimoms nemokamai, turime kažkokių labdaros fondų, kokį daiktą galime duoti nemokamai, visą laiką kažkokių labdarų gauname (6).“

Socialinio darbuotojo supratimas apie lyčių lygybę taip pat įvardijamas kaip vienas iš galimų trukdžių: „Iš šalies žiūrint į mūsų socialinius darbuotojus, man tai tragedija. Kai paklausai, tai jie vadovaujasi tais pačiais stereotipais, kas yra berniukiška, kas mergaitiška. Mergaitė negalima greitai lakstyti: ko lakstai kaip berniukas. Socialiniai darbuotojai yra ta pati mūsų visuomenė, gyvenantys tuose pačiuose stereotipuose ir jie remiasi tuo patriarchytu <...> (4).“

Apibendrinant tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų nuomonę, galima teigti, kad jie nesieja lyčių lygybės aspekto su socialiniu darbu, tad problemiškas tampa ir lyčių lygybės įgyvendinimas socialinės rizikos šeimoje. Kaip pagrindiniai trukdžiai minimas klientų nenoras keistis, informacijos trūkumas, socialinių paslaugų organizavimas, socialinio darbuotojo kompetencija.

Lyčių lygybės įgyvendinimo galimybės

Nors tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai tik santykinai sieja socialinį darbą ir lyčių lygybę, bet pateikia keletą lyčių lygybės įgyvendinimo galimybių.

Socialiniai darbuotojai pažymi, kad visuomenę reikėtų informuoti apie lyčių lygybę pasitelkiant žiniasklaidą, televiziją, per socialines reklamas, viešas diskusijas, kad kuo daugiau žmonių pasiektų informacija apie lyčių lygybę. Akcentuojama, kad reikėtų didesnę dėmesį skirti rajonams, kur informacijos prieinamumas kartais būna ribotas, informacijos sklaida turi būti kuo paprastesnė ir suprantamesnė eiliniams visuomenės nariams: „<...> norėčiau, kad apie tai būtų garsiai kalbama, daugiau visuomenė šviečiama per media, televizorių, reklamas ant stendų (1)“, „<...> reikia daugiau apie tai kalbėti, pateikti informaciją, kad daugiau žmonių susivoktų (2)“, „<...> visuomenę labiausiai reikia šviesti, per žiniasklaidą, per televizorių, bet kažkaip įdomiau, nes jei parašysi straipsnį tai niekas jo neskaitys (2)“, „Manau, kad visuomenėje turėtų būti skleidžiama, kad žmonės suvoktų šitą dalyką. Žiniasklaidoje turėtų būti labiau akcentuojama, kalbama (5)“, „<...> jeigu jau tokį projektą vykdyti, tai reikėtų pradėti nuo nuošalesnių vietovių ir praktiškų patarimų, o ne vien teorijos sausos, kuri yra labai neįdomi ir žmogus jos neįsisavina (8)“. R. Jančaitytė (2010) teigia, kad socialiniam darbuotojui, dirbant visuomenės lygmenyje ir siekiant lyčių lygybės, reikia siūlyti projektus, programas, vykdyti šviečiamąją veiklą, kurios tikslas būtų panaikinti neigiamus lyčių stereotipus, analizuoti ir vertinti lygių galimybių užtikrinimą viešojoje ir privačiojoje srityse, teikti pasiūlymus valdžios institucijoms.

Iš vienos pusės, visuomenėje egzistuojančios stereotipinės nuostatos lyčių atžvilgiu daro didelę įtaką žmonių požiūriams, elgesiui, sprendimams, iš kitos pusės, būtent žmonių požiūriai, elgesys ir sprendimai, ypač tų žmonių ir institucijų, kurie disponuoja didesne galia, gali paskatinti visuomenę pozityviai keistis siekiant lyčių lygybės (Rutkauskienė, Gudliauskaitė-Godvadė, 2011). Kitų institucijų atstovai, turėdami tiesioginį kontaktą su šeimomis arba dirbdami komandoje su socialiniu darbuotoju, gali siekti bendro tikslo – lyčių lygybės šeimoje: „Būna ir vakarais ir dienos metu reidai su policija, kad jei jau tėvai būna nelabai piktybiškai, būna, kurie vengia ir nesuvokia, kad tų įsipareigojimų vykdymas yra labai svarbus tai tada ir policijos pareigūnai jiems paaiškina, kad gali būti ir baudžiami, nes įstatyme, tiek va šeimos kodekse yra, kad abu tėvai privalo rūpintis ir domėtis vaiku, tiek jo ugdymu tiek materialine gerove. Turi abu tėvai dalyvauti, pagal savo galimybes (5)“, „<...> tai galėtų ir socialiniai darbuotojai, seniūnijų atstovai, nes jie daug bendrauja su savo žmonėmis, bendruomenių atstovai yra labai aktyvūs pastaruoju metu, tai manau, kad ir bendruomenių atstovai galėtų šitą dalyką skleisti (8)“.

Informantų požiūriu, pirmiausia reikia identifikuoti problemą, kad socialinės rizikos šeimos nariai ją suprastų: „Tai va, nuo to ir pradėti, jis pirmiausia turi įžvelgti, kokia yra situacija toje šeimoje, užfiksuoti, kas dedasi toje šeimoje ir kokie maždaug vaidmenys joje yra, pirminis darbas – įvertinti situaciją toje šeimoje ir tada daryti planą, ką toliau joje reikia keisti (7)“. Siūlomas konkretus variantas – užduočių, vaidmenų skyrimas šeimos nariams: „<...> kažkokias užduotis paskirti, kad jūs savaitę tą darot, kitą savaitę kitą darote, tarkime jeigu vaidmenimis pasiskirstant. Jeigu tarkime vyras nieko nedaro, tai savaitė duosi uždavinį. Tai jo, iškelti tą problemą ir parodyti, kas yra negerai (6)“.

Informantai taip pat pažymėjo, kad reikėtų skatinti šeimoje darbų pasidalijimą, neatsižvelgiant į visuomenėje vyraujančias stereotipines nuostatas apie lyties darbų specifiškumą: „<...> gali įgalinti vyrą ir moterį, kad abu siektų, derintųsi savo darbus per pusę ir visą kitą. Aš manau, kad tai be galo svarbu (6)“, „<...> mokindamas šeimą, kad nėra vyriškų ir moteriškų darbų, kad juos gali atlikti abudu asmenys vienodai, nes dar kai kur labai įsigalėję, kad to nedarysiu, nes tai moteriškas darbas. Tai daugiausiai gali padėti socialinis darbuotojas teikdamas informaciją, skatinti tai daryti <...> (8).“

Svarbus veiksnys yra socialinio darbuotojo bendravimo su socialinės rizikos šeima pobūdis: „<...> bendrauji jų lygiu, jeigu tu ateisi ir bendrausi, kaip socialinis darbuotojas, savo tomis teorijomis, tai tu su juo nesusišnekėsi, ateini ir jeigu jisai išgėręs, tai taip ir kalbi, kodėl tu „prisiliurlinai“ tu šiandien – va taip turi kalbėti, o ne kodėl jūs šiandien vartojote alkoholį. Jie pradeda juoktis, jiems būna nerealu (8).“ Pasak G. Navaičio (2010), socialinis darbuotojas, bendraudamas su šeima, turi gerbti klientą kaip individualią asmenybę, tikėti žmogaus gebėjimu tobulėti bei savarankiškai spręsti savo problemas: „<...> šiaip tu prisitaikai prie kliento, prie jo bendravimo būdo, tu reaguoji į jį kaip asmenybė, kaip jis bendrauja ir kokio jam stiliaus reikia, ten reikia to labiau globėjisko ar kažkokio patariamojo (4)“, „Bet mano, kaip socialinio darbuotojo požiūris turi būti neutralus, reikia priimti klientą tokį, koks jis yra (5)“, „<...> socialinio darbo profesinės vertybės, asmenys, tie patys klientai, turi juos gerbti, turi nebūti kažkoks šališkas, turi vis tiek žiūrėti toks koks klientas yra, ten ką jisai sako ir suteikti tą pagalbą, o nediskriminuoti, ar jis čia yra vyras ar moteris. Teiki paslaugas ir kad gebėtų ta šeima funkcionuoti, kad atsistatytų, tas visas gyvenimo būdas pasikeistų (5).“

Tyrimo dalyviai akcentuoja būtinybę skirti daugiau dėmesio vaikui, jo ugdymui, nes asmuo išmoksta vaidmenis per santykį su socialinėmis struktūromis, t. y. šeima, ugdymo įstaigomis ir pan. (Tereškinas, 2011). „<...> Reikia pradėti nuo pradinio ugdymo, darželių, mokyklų (1)“, „Jei einant mažais žingsneliais, tai gal ir pradėdant nuo vaikų, ta prasme nuo paprasčiausių smulkmenų, kai kalbant apie visokius vaikų užimtumus, būrelius, irgi akcentuoti, kad jei mergaitė nori eiti lankyti kažkokius tai konstruktorių kursus, tai tas yra tvarkoje, kaip ir berniukui eiti lankyti kokį baletą, jei jis nori, nes tose šeimose labai aiškus suskirstymas, berniukas eina žaisti futbolą arba krepšinį, o mergaitės eina šokius lankyti ar mezgimo būrelį. Tai ta prasme, jei vaikas turi polinkį, tai reikia skatinti, kokie polinkiai bebūtų ir apie tuos dalykus reikėtų pradėti, akcentuoti visus vaiko talentus, nežiūrint kokiai lyčiai tai yra priskiriama pagal visomenės stereotipus (4)“, „Nežinau, reikėtų nuo pat mažumės kažkokių tai dalykų, bet Lietuvoj mokyklose nėra lytinio švietimo pamokų (4).“

Kalbant apie moterį socialinės rizikos šeimoje, socialinių darbuotojų dėmesys turėtų būti nukreiptas į moters įgalinimą dalyvauti darbo rinkoje, siekimą būti ekonomiškai nepriklausoma: „<...> per moters šeimoje įgalinimą būti ekonomiškai nepriklausoma, kad moteris turėtų būti darbo rinkoje <...> (4)“, „Tai gal tada per moterų įgalinimą siekti finansinės, ekonominės nepriklausomybės ir eiti dirbti, nes tai yra moterų įgalinimas, šiaip suvokimas, kad galia tavo rankose, kad tu gali kažką kontroliuoti ir irgi įnešti į šeimą kažkokį tai įnašą. Ir tas su saviverte susiję, tada moters savivertė truputėli kitokia būna (4).“ Įgalinimo dalyvauti darbo rinkoje sudedamoji dalis turėtų būti ir pačių moterų požiūrio pokytis, nes, remiantis interviu medžiaga, dauguma atvejų socialinės rizikos

šeimoms moteris vadovaujasi tradiciniais vaidmenimis šeimoje: „Galvoju gal tų moterų požiūrį reikia keisti, nes ir tos moterys, pripratusios vienos būti šeiminkėmis ir viskas (6).“

Informantų teigimu, intervencija vyro atžvilgiu socialinės rizikos šeimoje vyksta per vyrų atsakomybės šeimos atžvilgiu skatinimą, socialinis darbuotojas turėtų dirbti ta linkme, kad vyrai daugiau įsitrauktų į vaikų priežiūrą ir auginimą, buitines darbus: „Jei dirbi su šeima, tai stengiesi ne tik mamai tas pareigas užkrauti, bet ir tėčiui (5).“

Apibendrinant galima teigti, kad tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai tiesiogiai nesieja socialinio darbo praktikos su lyčių lygybe, tačiau pateikia lyčių nelygybės sprendimo būdų galimybes, tokias kaip visuomenės švietimas, kitų institucijų požiūrio kaita, intervencijos į šeimą per kiekvieną jos narį: vaiką, mamą ir tėtį.

Išvados

Lyčių lygybė yra suprantama kaip pareigų ir atsakomybės pasidalijimas, atsižvelgiant į asmens gebėjimus ar pomėgius, nesukeliant nė vienai pusei diskomforto jausmo. Socialinio darbo praktikoje yra svarbu integruoti lyčių aspektą, nes lyčių lygybė šeimoje yra vienas iš šeimos gerovės rodiklių. Socialinis darbuotojas turi galimybes skatinti pozityvias permainas šeimoje ir visuomenėje. Lyčių aspekto integravimas vyksta derinant prevencijos ir intervencijos veiklos kryptis.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialiniai darbuotojai tik iš dalies sieja socialinio darbo praktiką su lyčių lygybės aspektu. Lyčių lygybė yra sudėtingas klausimas daugumoje šeimų ir beveik neišsprendžiamas socialinės rizikos šeimoje. Kaip pagrindiniai trukdžiai minima neigiamas klientų reakcija, keliami per dideli reikalavimai moteriai / mamai, kitų institucijų požiūris, diskriminuojanti ir neteisinga socialinė sistema, paties socialinio darbuotojo požiūris, informacijos apie lyčių lygybę ir laiko darbui su klientu trūkumas.

Tyrimo dalyvių nuomone, galimos įvairios socialinio darbuotojo veiklos galimybės, siekiant lyčių lygybės šeimoje: visuomenės informavimas ir švietimas, bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, darbas su šeima bei kiekvienu jos nariu.

Vis dėlto tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad informantai nesieja savęs kaip socialinio darbuotojo nei su lyčių lygybės ideologijos skleidėjo visuomenėje, nei su lyčių lygybės pagalbininko šeimoje vaidmeniu. Svarstomos lyčių lygybės įgyvendinimo galimybės yra pateikiamos daugiau teoriniu lygmeniu, nei išplaukia iš profesionalios socialinio darbo praktikos patirties.

Teigiamos analizuojamos problemos perspektyvos galėtų būti grindžiamos A. Maslauskaitės (2004) teiginiu, kad moterys pasisako už modernesnes tapatybes, o vyrai atkartoja patriarchalines, būdingas vyresnei kartai nuostatas. Taip pat jaunesni žmonės pasisako už modernesnes, o vyresni už tradicines lyčių tapatybes. Žinant, kad socialinio darbo specialybę daugiau renkasi moterys nei vyrai, galima daryti prielaidą, kad socialinių darbuotojų nuostatos lyčių lygybės atžvilgiu modernės ir bus integruojamos į profesinę praktiką taip suteikiant visavertiškesnes paslaugas socialinės rizikos šeimoms.

Literatūra

- Bučaitė-Vilkė, J. Šeimos tarpusavio santykių kokybė ir prokreaciniai ketinimai. *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*: monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012, p. 153–175.
- Burvytė, S. Šiuolaikinės šeimos kaip edukologinio fenomeno bendrieji aspektai. *Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas*: mokslo studija. Vilnius: Edukologija, 2012, p. 8–26.
- Burvytė S.; Ralys, K. Ugdytojų vaidmenys ir jų lygiateisiškumas. *Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas*: mokslo studija. Vilnius: Edukologija, 2012, p. 26–43.
- Gudliauskaitė, J. Lyčių aspekto integravimas socialiniame darbe. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. 2008, 1(1): 21–33.
- Jančaitytė, R. Požiūriai į problemų sprendimą socialiniame darbe. *Socialinis darbas, profesinė veikla, metodai ir klientai*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 72–103.
- Lisauskaitė, V. Lyčių diskriminacijos kaina. *Mes ne prašome, mes reikalaujame*: konferencijos medžiaga. Vilnius: Valstybės žinios, 2010, p. 53–70.
- Lyčių lygybės principo įgyvendinimo gairės Lietuvos savivaldybėms. Vilnius: Petro ofsetas, 2005.
- Maslauskaitė, A. Lytis, globa ir kultūriniai gerovės kapitalizmo barjerai Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* (teminis numeris). 2004, 3: 39–51.
- Navaitis G. Socialinio darbo su šeima metodai. *Socialinis darbas, profesinė veikla, metodai ir klientai*: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 159–203.
- Okunevičiūtė-Neveauskienė, L. *Teisinių politinių dokumentų, reglamentuojančių antidiskriminacinę politiką, sąvadas*: mokslo studija. Vilnius: Eugrimas, 2010.
- Reingardienė, J. Lyčių santykiai. *Sociologija*: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004a, p. 119–133.
- Reingardienė, J. Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* (teminis numeris). 2004b, 3: 13–26.
- Reingardienė, J. *Lyčių lygybės strategija ir užimtumo politika Europos Sąjungoje*: mokomoji knyga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004c.
- Reingardė, J. Socialinės ir kultūrinės lyties formavimas. *Lytiškumas, socialiniai, kultūriniai ir sveikatos aspektai*: straipsnių rinkinys. Vilnius: Senoja, 2009.
- Rutkauskienė, S.; Gudliauskaitė-Godvadė, J. Lyčių stereotipai socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. 2011, 7(1): 7–87.
- Šidlauskienė, V. *Lytis ir lyčių lygybės politika švietime: į lytiškumo ugdymą (-si) orientuotų modelių konstravimas institucijose*: mokslo darbų apžvalga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2011.
- Šimanskienė, L. Lyčių skirtumai valdymo procese: mitas ar tikrovė? *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 2006. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 163–177.
- Struktūrinių fondų panaudojimo poveikis lyčių lygybės politikos įtvirtinimui Lietuvoje, siekiant Europos Sąjungos lyčių lygybės strateginių tikslų: tyrimo ataskaita/Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-07]. <<http://www.socmin.lt/index.php?-1440690131>>.
- Tereškinas, A. *Vyrų pasaulis: vyrai ir žaizdos vyriškumas Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Ustilaitė, S. Lyčių diskriminacija ir prielaidos jai atsirast. *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas*: mokomoji ir metodinė priemonė. Vilnius: Sapnų sala, 2007, p. 9–10.

Vveinhard, J.; Žukauskas, P. Mobingas darbuotojų santykiuose. *Individas. Organizacija. Sociumas*: monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012.

SOCIAL WORKERS' ATTITUDES TOWARD SOCIAL WORK WITH RISK FAMILIES IN CONNECTION WITH GENDER EQUALITY ISSUES

Assoc. Prof. Dr. Jolanta Pivorienė

Roberta Viktoravičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

The article is based on research which aims to find out the attitudes of social workers toward gender equality. Research questions are the following ones: what are social workers' attitudes to gender equality in families and families at risk? What are the main obstacles in implementation of gender equality in families at risk? What are possibilities for implementation of gender equality in families at risk?

In order to answer the research questions and to meet the research goal, qualitative research was done. Eight social workers, who work with families at risk, were interviewed using a semi-structured interview. Content analysis was used to analyse research data.

Gender equality is understood as a division of duties and responsibilities according to person's needs, abilities and interests, not causing discomfort sense to another person. Gender equality issue in social work practice is important, because gender equality is one of the main prerequisites for general wellbeing of the family. A social worker could influence positive changes in families and society concerning gender issue threw prevention and intervention.

Research data shows that research participants see little relation between social work and gender equality issue. Gender equality is a hot question in most of the families and almost impossible in families at risk. The main obstacles are negative attitudes of clients, too big requirements to mother/wife, attitudes of other institutions (police, day care centres), discriminating and unjust social system, competences of social workers, lack of information about gender equality and lack of time for work with clients.

Research participants define various possibilities for ensuring gender equality in families: information provision and education of society, cooperation with other institutions, prevention and intervention to families and its member. However, research data shows that social workers do not see themselves as important agents in gender equality field. Possibilities for ensuring gender equality are discussed more on theoretical level than based on professional experience.

Keywords: *gender equality, family at risk, gender equality in social work practice, possibilities and obstacles for ensuring gender equality in families at risk.*

Jolanta Pivorienė, Mykolo Romerio universiteto Socialinių technologijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto docentė, socialinių mokslų (sociologija) daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinės problemos, darni plėtra, multikultūriškumas.

Jolanta Pivorienė, Doctor of Social Sciences (Sociology), Mykolas Romeris University, Faculty of Social Technologies, Institute of Educational Sciences and Social Work, Associated Professor. Research areas: social problems, sustainable development, multiculturalism.

Roberta Viktoravičienė, socialinio darbo magistrė, Mykolo Romerio universitetas. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinės rizikos šeima, lyčių lygybė.

Roberta Viktoravičienė, Master of social work, Mykolas Romeris University. Research areas: risk families, gender equality.